

УДК 65.012.12:33+658.0(477)

З. С. Варналій¹**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕТІНІЗАЦІЇ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**¹Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Київ

Досліджено теоретичні засади детінізації економіки України, розкрито сутність та передумови тіньової економіки, обґрунтовано необхідність, зміст та заходи детінізації економіки, визначено роль і значення процесу детінізації в подальшому розвитку реального сектора економіки та зміцненню економічної безпеки держави.

Ключові слова: тіньова економіка, детінізація економіки, загроза, економічна безпека, засоби детінізації економіки.

Вступ

Постановка проблеми. Поширення тіньової економіки веде до різкого зниження ефективності державної політики, утруднення, а подекуди — й неможливості регулювання економіки ринковими методами, із застосуванням інструментів грошово-кредитної та податкової політики. Це зумовлює необхідність звернення органів виконавчої влади до адміністративних інструментів регулювання, що, у свою чергу, складає підґрунтя для поширення корупції, а також гальмує формування в Україні сучасної ринкової економіки, перешкоджає просування до членства у міжнародних організаціях.

Масштаби тіньової економічної діяльності істотно впливають на обсяги і структуру ВВП, приводять до спотворення офіційних даних про його величину. Тіньова економіка створює реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку держави. Високий рівень тінізації економіки вкрай негативно впливає на імідж країни, її конкурентоспроможність, ефективність структурних та інституційних реформ. Все це об'єктивно зумовлює здійснення активних дій щодо детінізації економіки.

Аналіз дослідження проблематики. Питання тіньової економіки та її детінізації останнім часом стає щораз актуальнішим як на науковій ниві, так і на політичній арені. Різні аспекти тіньової економіки та її детінізації знайшли відображення у працях зарубіжних та вітчизняних учених. Зокрема, теоретичні та прикладні основи дослідження тінізації висвітлено в наукових працях А. Базиліюк, Г. Гроссмана, В. Засанського, К. Зіннес, Т. Ковальчука, І. Мазур, А. Портеса, В. Танзі, тощо. Про особливості організаційно-правових засад детінізації йдеться в працях П. Гутмана, Г. Ернсте, В. Мамутова, В. Мандибури, В. Поповича, В. Предборського, О. Турчинова, К. Харта. Аналіз наслідків, способів та методів вимірювання, впливу на стан національної економіки представлені доповідями О. Барановського, В. Бородюка, Д. Кауфмана, В. Приходька, Е. Фейге, М. Флейчук, Ю. Харазішвілі, Ф. Шнайдера та інших. Однак, низка питань, пов'язаних із цією проблематикою, потребує подальшого дослідження. Зокрема, важливим напрямком детінізації економіки є зниження рівня неофіційних відносин на ринку праці, удосконалення фіскальної політики та статистичної оцінки тіньової економіки, удосконалення системи регулювання ринків фінансових послуг, фондового ринку та вексельного обігу, тощо.

Метою статті є розкриття сутності тіньової економіки, визначення теоретичних засад та обґрунтування змісту і заходів детінізації економіки України.

Результати дослідження

Без урахування тіньової економіки стає неможливим проведення економічного аналізу на макро- і мікрорівнях, прийняття ефективних управлінських та законодавчих рішень. Ігнорування такого суперечливого та полісистемного явища, як тіньова економіка, спричиняє серйозні помилки у визначенні макроекономічних показників, та неадекватну оцінку найважливіших процесів і тенденцій, тактичні та стратегічні прорахунки щодо забезпечення конкурентоспроможності економіки.

Ефективні наукові пошуки та владні дії у цій сфері ускладнюються тим, що достовірної та повної інформації стосовно рівня тінізації економіки отримати практично неможливо. Виходить таке собі замкнене коло. Дійсно, оцінки обсягів тіньових процесів в Україні надзвичайно різні, але навіть за найоптимістичнішими розрахунками — вони вражають. Більш того, грань між власне тіньовою економічною і кримінальною діяльністю все тоншає.

Тіньова економіка — це складне явище, представлене як сукупність неконтрольованих і не регульованих як протиправних так і законних економічних відносин між суб'єктами економічної діяльності, які мають на меті незаконне (неофіційне) отримання доходу.

Уперше дослідники звернули увагу на існування такої проблеми, як тіньова економіка, ще в 30-х рр. XX ст., коли італійська мафія панувала в американській економіці [1, с. 22—29]. У ті часи наукові дослідження явища тіньової економіки велися лише стосовно кримінальної сторони цієї діяльності. Непростим завданням є визначення поняття «тіньова економіка». Проблема полягає не лише в трактуванні, а й у використанні термінів, яких нараховується понад тридцять. Дж. Томас [2], посилаючись на видану в 1987 р. Міжнародною організацією праці (МОП) анотовану бібліографію «таємної» зайнятості (Annotated Bibliography of Clandestine), говорить про п'ятнадцять найменувань того, що він називає нерегулярним сектором: «чорна» (black), «таємна» (clandestine), «прихована» (hidden), «неформальна» (informal), «невидима» (invisible), «нерегульована» (irregular), «неофіційна» (non-official), «паралельна» (parallel), «друга» (second), «тіньова» (shadow), «секретна» (subterranean), «підпільна» (underground), «не повідомлена» (unobserved), «неофіційна» (unofficial), «незарєєстрована» (unrecorded) економіка. Відповідно до його висновків, англomовний світ, з Індією включно, надає перевагу використанню поняття «чорна» економіка, після нього популярним є «прихована» економіка. Для північноамериканських дослідників характерними для використання є терміни: «підпільна», «прихована» і «тіньова» економіка, майже не використовується термін «чорна» економіка. Разом з тим термін «чорна» економіка активно використовують датські, французькі, німецькі та італійські вчені, але щоправда, після терміна «секретна» — у Франції, «тіньова» — в Німеччині та «прихована» економіка в Італії [2, с. 124].

Уперше визначення тіньової економіки було запропоноване Е. Фейгом [3]. Згідно з цим тлумаченням тіньова економіка — це вся економічна діяльність, яка з будь-яких причин не враховується і не потрапляє до валового національного продукту [3, с. 22].

Більшість зарубіжних дослідників схиляються до того, що тіньова економіка — це невидима економіка, яка не включена до статистичної звітності, а отже — до ВВП. Це можна підтвердити і словами американського економіста П. Гутманна [4] щодо неможливості нехтування неврахованої діяльності в розвинених країнах. Тобто реальна економічна діяльність більша за офіційно зарєєстровану. У зарубіжних дослідників тіньової економіки не було єдиного визначення цього поняття. Якщо для П. Гутманна [4] і Е. Фейга [3] «тіньова економіка» (вони її називали «підпільною» — underground) — це неврахована частина ВВП, яка має бути додана до економічної діяльності, то для В. Танзі [5] «тіньова економіка», яку він теж називає «підпільною», означає — дохід, який не фіксується податковими службами. На такі розбіжності у визначеннях вказував сам В. Танзі, пояснюючи різницю в отриманих показниках оцінки тіньової економіки [5, с. 103]. З такої ж позиції розглядає тіньову економіку Д. Коломер В'ядель [6].

Крім статистичного підходу до визначення тіньової економіки, зустрічаються й правові. До прихильників правового підходу відносять А. Ділнота, С. Моріса, Ф. Лееу. Вони беруть за критерій чинне законодавство, якому відповідає (чи ні) економічна діяльність. Так, А. Ділнот, С. Морріс [7], Ф. Лееу [8] визначають тіньову економіку як заборонені види економічної діяльності, а В. Патрізі [9] — як незадекларовану економічну діяльність. Нам видається необхідним об'єднати статистичний і правовий критерії з метою більш комплексного розгляду поняття.

Зарубіжні дослідники розглядають тіньову економіку через її вимір, що більше стосується практичних завдань: формулювання рекомендацій щодо вдосконалення законодавства та коригування соціально-економічної політики.

Перші спроби аналізу тіньової економіки в колишньому СРСР були здійснені в 70—80 рр. в Науково-дослідному технологічному інституті побутового обслуговування, пізніше — у Науково-дослідному економічному інституті при Держплані СРСР під керівництвом Т. Корягіної [10].

Більшістю економістів у 80—90-х рр. у СРСР, прихильників ринкового шляху розвитку, тіньова економіка сприймалася як негативи, породжені командно-адміністративною системою, тому вважалося, що економічні реформи можуть створити умови, щоб її подолати. Ця думка, як з'ясувалося пізніше, була хибною. Тіньова економіка є об'єктивним процесом, притаманним усім етапам розвитку суспіль-

ства. А з появою ринкових відносин вона має тенденцію до зростання. Це пояснюється інституційною теорією, з положень якої випливає, що підпорядкування законотворчості вимагає набагато більше витрат, а саме — трансакційних. Тому дешевше бути незаконотворчим, по-перше, а по-друге, приспосовування тіньової економіки до постійних змін у розвитку економіки відбувається набагато швидше. Що пояснюється можливостями невиконання закону.

Як базове у російських дослідників використовується поняття «неформальна економіка», як господарська діяльність, що розгортається за межами чинного законодавства (у т. ч. податкове законодавство), тобто поза межами реєстрації та фіскального обліку [11, с. 10]. На думку І. Клямкіна і Л. Тимофєєва [11], російська дійсність вимагає перевернути з ніг на голову західні уявлення про те, як виникає і функціонує «неформальна, підпільна економіка», а разом з тим і сам зміст цього поняття. У тому й особливість російської тіньової економіки, що «підпільна економіка» в її сучасному виразі не лише не протистоїть економіці «формальній», а навпаки — вона в ній існує, будучи природним і закономірним наслідком легальних («законних») статусів господарських і пануючих суб'єктів [11, с. 10—11].

Дослідження тіньової економіки в Україні були здійснені наприкінці 1994 р. у Національному інституті економічних програм НАН України (з березня 1995 — Інститут Росії НАН України). Також проблеми тінізації економіки, її соціально-економічних наслідків досліджуються в Національному інституті стратегічних досліджень [12, с. 8].

До перших вітчизняних спроб наукового підходу визначення тіньової економіки потрібно віднести дослідження О. Турчинова. Він пропонує досить містке визначення тіньової економіки: «економічна діяльність суб'єктів господарювання (фізичних і юридичних осіб), яка не враховується, не контролюється і не оподатковується офіційними державними органами і (або) спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства» [13, с. 11]. Немає єдиного підходу до визначення поняття «тіньова економіка». Тому необхідно знати різні визначення, оскільки розглядаючи їх окремо, можна комплексно підійти до вивчення самої проблеми.

За визначенням А. Базилук «тіньова економіка виникає тоді, коли дії владних та регулюючих структур держави, окремих людей або їх груп вступають у протиріччя з об'єктивними економічними законами» [14, с. 37].

Т. Ламанова вважає, що тіньова економіка — це сукупність відносин між окремими індивідуумами, групами індивідуумів, індивідуумами та інституційними одиницями, окремими інституційними одиницями щодо виробництва, розподілу, перерозподілу, обміну та споживання матеріальних благ і послуг, результати яких з тих чи інших причин не враховує офіційна статистика і обсяг якої не включається до макроекономічних показників [15, с. 22]. З нашого погляду це визначення дуже розпливчате і подібне до визначення Е. Фейга.

В. Засанський визначає тіньову економіку як «сферу діяльності, що пов'язана з відносинами між людьми в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання на основі соціального протистояння до головних макроуправлінських механізмів і їх функціонуванням поза управлінським контролем та обліком, з ухиленням оподаткування доходів» [16, с. 5]. Це визначення ближче до економічного, але знову ж таки, на нашу думку, воно є однобічним тому, що трактується лише з управлінських позицій.

На думку І. Мазур, під тіньовою економікою слід розуміти складне соціально-економічне явище, представлене сукупністю неконтрольованих і нерегульованих як протиправних, так і законних, але аморальних економічних відносин між суб'єктами економічної діяльності з приводу отримання надприбутку за рахунок приховування доходів і ухилення від сплати податків [17, с. 69].

На нашу думку, тіньова економіка — складне соціально-економічне явище, що представлене сукупністю неконтрольованих і нерегульованих як протиправних, так і законних, але аморальних, економічних відносин між суб'єктами економічної діяльності з метою отримання доходу за рахунок приховування доходів і ухилення від сплати податків.

Тіньова економіка складна та багатогранна. Тому й визначень цьому явищу дано дуже багато. Це говорить про те, що проблема недостатньо досліджена, немає стійкого понятійного апарату, що безумовно відбивається в різниці авторських підходів до теоретичних і практичних розв'язань проблеми, а також методології та методиці досліджень.

Тіньова економіка має об'єктивний характер, тому існує в будь-яких економічних системах. Йдеться про порогове значення тіньової економіки, загрозливе для національної економічної безпеки, критичним рівнем якого є 40 % офіційного ВВП [18].

Тіньовий сектор в Україні у 2012 році становив — 350 млрд. грн на рік, в 2011 році —

446 млрд. грн (34 % ВВП) [19]. У той же час обсяг світового тіньового ринку у 2011 році оцінювався у 67 трлн дол. США. В Європі сьогодні тіньова економіка оцінюється більше, ніж € 2100000000000. Вона потрапляє щораз під пильнішу увагу уряду, так як національні уряди прагнуть збалансувати бюджети, уникаючи при цьому збільшення податків і скорочення видатків, які можуть завадити відновленню економіки [5]. Тіньовий сектор поповнюється за рахунок кількох взаємопов'язаних факторів: переважання розрахунків готівкою, відсутність прозорості операцій та обмежене застосування законів і нормативних актів.

Обсяги тіньової економіки, за оцінками фіскальних органів, розподіляється таким чином: 170 млрд гривень становить зарплата в «конвертах», 100 млрд — доходи власників активів — виведення безготівкових коштів у готівкову форму або на інвалютні рахунки в іноземних банках, 35 млрд — неофіційні платежі, 45 млрд гривень — основні кошти, матеріальні ресурси і послуги тіньового сектора [21]. Однак, за твердженням видання «Економічна правда» такі оптимістичні оцінки тіньового сектора (менше чверті закладеного в бюджеті прогнозного значення номінального ВВП на нинішній рік — близько 1,5 трлн гривень) можуть виявитися значно заниженими.

Варто лише згадати, що згідно з останніми опублікованими офіційними урядовими даними, частка тіньового сектора в 2010 році становила близько 38 % офіційного ВВП, збільшившись після настання кризи більш ніж на десять відсоткових пунктів [19].

Тож проблема тіньової економіки є глобально-історичним феноменом, характерним в тій або іншій мірі всім суспільним системам. Досліджуючи функціонування різних економічних систем, можна зробити висновок, що практично будь-якій із них властиве існування такої сфери, яка суперечить діючим у суспільстві правовим нормам.

Тіньова економіка включає в себе юридичну діяльність, яка виконуються поза досяжністю державних органів. Ці заходи, зазвичай, поділяють на дві категорії, які є загальними для всієї Європи. Перша категорія — це неоголошена (офіційно не зафіксована) праця, на частку якої припадає приблизно дві третини з тіньової економіки. До цієї категорії можна віднести заробітну плату, яка офіційно не фіксується для уникнення оподаткування або документування. Неоголошена праця широко поширена у сільському господарстві, будівництві та наданні комунально-побутових послуг (таких як догляд за дітьми — няня; догляд за престарілими та хворими людьми — доглядальниці; репетиторство та навчання; прибирання житла тощо). Друга категорія — це заниження доходів підприємства — в першу чергу до цієї категорії слід віднести таких суб'єктів господарювання, які мають значні готівкові кошти, а саме: невеликі магазини, бари, кафе, торгові лотки, таксі — оприбутковують тільки частину своїх доходів, щоб уникнути податкового тягарю.

Визначення оптимальних шляхів усунення тіньової економіки в першу чергу вимагає розуміння того, де ми знаходимося, де ми були і куди ми прямуємо.

Аналіз досліджень тіньової економіки, дає можливість стверджувати, що розмір тіньової економіки сильно корелює з економічними циклами. Зокрема, у період економічного спаду, зростання безробіття, зниження наявних доходів, відсутності впевненості в завтрашньому дні — більшість людей схильні дрейфувати в «тіньову діяльність», тобто, підприємці наймають робочу силу без офіційного оформлення; відображають по обліку лише частину фактично нарахованої заробітної плати; частково фіксують проведені поставки товару; занижують реалізацію продукції з метою підвищення особистих коштів і таким чином компенсують втрату джерел доходу.

Різноманітність тіньової економіки зумовлює багаточисельність гносеологічних і логічних елементів теорії детінізації економіки. Обидва види (гносеологічних і логічних) елементів відносно самостійні, але й об'єктивно взаємопов'язані. У системі наукового знання вони утворюють два види структур — гносеологічну і логічну. У нашому випадку перша — виступає як спеціальна система знань про засоби і методи пізнання, моніторингу і протидії феномену «тіньова економіка», друга — як система знань, що відображає зміст, тобто економічно і кримінологічно значимі параметри об'єкта пізнання, зокрема динаміку змін, економічні, технологічні і кримінологічні характеристики тіньової економіки, тенденції, суб'єктний і причинний склад, методи локалізації, систему заходів та інфраструктуру детінізації.

Масштаби тінізації економічного життя, недовіра державних зусиль щодо її подолання призводять до деформації принципів громадянського суспільства, формують негативний імідж України у світі, стримують надходження в країну іноземних інвестицій, не сприяють налагодженню торговельно-економічних стосунків українських підприємств із зарубіжними партнерами.

Таким чином, у концептуальній, міждисциплінарній і науково-прикладній складових структури

теоретико-прикладного дослідження слід виділяти гносеологічні і логічні структури. Перша — стане засобом проведення досліджень, друга — відобразить сутність знань, отриманих у результаті дослідження. З продуктивним гносеологічним інструментарієм і його правильним застосуванням здобуті знання стануть відповідним науково вивіреним інформаційним фондом для вирішення проблем детінізації економіки.

Детінізація економіки — це цілісна система дій, спрямована передусім на подолання та викорінення причин та передумов тіньових явищ та процесів. Стратегічною метою детінізації економіки має стати істотне зниження рівня тінізації шляхом створення сприятливих умов для залучення тіньових капіталів в легальну економіку та примноження національного багатства. Виведення на «світло» тіньових капіталів сприятиме вагомому збільшенню національного інвестиційного потенціалу і ступеня його реалізації, матиме значний позитивний ефект для бюджетної сфери, слугуватиме зміцненню довгострокової стабільності та зорієнтованості національної економіки на стратегічний розвиток і зростання, сприятиме зміцненню економічної безпеки держави.

Детінізація економіки є першопріоритетним та принципово важливим напрямком сучасної економічної політики України. Водночас багатоаспектність та розгалуженість проявів тінізації засвідчує безперспективність лише симптоматичних репресивних методів протидії тінізації у вигляді посилення контрольно-каральних функцій держави. Адже основними чинниками тінізації української економіки стали: висока витратність та низька рентабельність ведення бізнесу, обтяжлива податкова система, в якій фіскальна функція відіграє визначальну роль, знецінення вартості робочої сили, звуження внутрішнього ринку та нерозвиненість ринкових регуляторів визначення ціни ресурсів та чинників конкурентоспроможності, нездатність держави забезпечити прозорі умови діяльності та гармонізувати економічні інтереси суб'єктів економіки.

Детінізація економіки — сукупність макро- і мікрорівневих економічних, організаційно-управлінських, технічних, технологічних та правових державних заходів щодо створення економічних передумов зацікавлено-ініціативного повернення взаємовідносин між учасниками фінансово-господарського обороту речей, прав, дій з тіньового, тобто з різних причин невраховуваного у враховуваній державою економічній оборот, а також побудови організаційно-правової інфраструктури превентивного впливу на усунення причин та умов, що сприяють відтворенню джерел тіньової економіки [22].

За матеріалами авторів [20] економічна криза, яка почалася в 2008 році підтверджує це. У 2009 році тіньова економіка зросла на 0,5 відсотка по відношенню до ВВП. Зокрема на рис. поєднується розвиток тіньової економіки в абсолютному виразі, в євро, та його розмір по відношенню до ВВП.

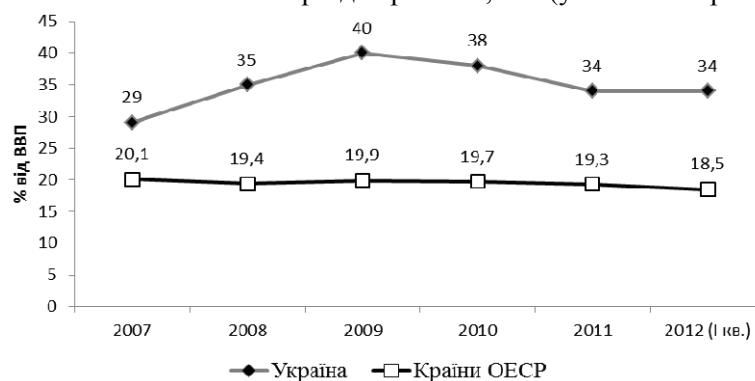
Поліпшення економічних умов з 2010 року допомогли відновити ці втрачені позиції. До 2011 року рівень тіньової економіки був нижчим від докризового рівня, а до кінця 2013 році тіньова економіка, як очікується, скоротиться до рекордно низького рівня по відношенню до ВВП. Розмір цього поліпшення, однак, буде залежати від швидкості і ступеня відновлення економіки в другій половині року.

Рівень тінізації України не можливо розглядати відокремлено від країн Європи. Загальні темпи зростання економік країн, що входять в Організацію економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), в IV кварталі 2011 р. знизилися до 0,1 %, у той час як у попередньому кварталі зростання обчислювалося 0,6 %.

Так, зростання ВП США за підсумками жовтня-грудня 2011 року склало 0,7 % (у другому кварталі було 0,5 %), у той же час ВВП Японії за звітний період втратив 0,6 % (у липні—вересні було зафіксовано різке зростання на 1,7 %). ВВП Єврозони і ЄС скоротилося в останні три місяці минулого року на 0,3 % — вперше з другого кварталу 2009 р. [23].

Порівнюючи динаміку показників рівня тінізації економіки України та країн ОЕСР, варто відмітити не тільки нижчий рівень тінізації в країнах ОЕСР, а й його стабільність (рис.).

Зниження рівня тінізації національної економіки відбулося в умовах завершення гострої фази кризи і

Динаміка рівня тінізації економіки в Україні та країнах ОЕСР, 2007—2012 рр. За матеріалами [24]

переходу до фази відновлення економічного зростання, яке тісно переплітається з рівнем безробіття. Для визначення реальних масштабів зайнятості і безробіття використовується світова практика — дані вибіркового обстеження населення з питань економічної активності, в основу яких покладена методологія Міжнародної організації праці (МОП).

Показник рівня безробіття в країні визначається у відсотках як співвідношення чисельності безробітних до економічно активного населення віком 15—70 років. В Україні такі обстеження з 1995 року проводить Державний комітет статистики. Так, протягом 2010—2011 років спостерігалися зростання рівня реального ВВП (на 4,1 та 5,2 %, відповідно) і зниження рівня безробіття (до 8,1 і 7,9 % відповідно за методологією МОП). Це супроводжувалося уповільненням інфляційних процесів в економіці, відновленням динаміки зростання депозитів і кредитів у банківській системі, зниженням напруги в бюджетному секторі в зв'язку зі скороченням дефіциту бюджету [24].

Для України потрібно розробити власну концепцію легалізації тіньової економіки, врахувавши особливості вітчизняної економіки, економічні і соціально-політичні умови, особливості прояву тіньової економіки.

Важливим документом щодо зменшення тіньового сектора та відмивання грошей, отриманих незаконним шляхом, є Конвенція про уникнення подвійного оподаткування та запобігання ухиленню від сплати податків на доходи і майно, підписана 8 листопада 2012 року Кабінетом міністрів України і урядом Кіпру, що містить низку важливих змін, спрямованих, насамперед, на підвищення ставок оподаткування пасивних доходів. Нова Конвенція сприятиме вдосконаленню договірно-правової бази торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва між Україною та Кіпром. Документ покликаний як протистояти ухиленню від сплати податків, так і допомогти уникнути подвійного оподаткування.

Розробляючи власну концепцію легалізації тіньової економіки, слід врахувати, що основу будь-якої моделі з оцінювання моральних ризиків, спричинених тіньовою економікою, складає той факт, що моральний ризик є прямим наслідком економічної вигоди для сторони, яка його спричиняє. З точки зору тіньового сектору економіки, розмір морального ризику — це розмір економічної вигоди, що може бути отриманою чи втраченою внаслідок неправомірних дій.

Можливість створення необхідних умов для подальшої безболісної легалізації тимчасових учасників «тіньового» підприємництва перш за все буде залежати від того, чи будуть спроможні владні структури відрізнити та раціонально диференціювати «тіньові» правопорушення за рівнем їх об'єктивної соціальної небезпеки та економічної шкоди, справедливо застосовуючи відповідно до вчинених правопорушень диференційовані санкції. Тобто, йдеться про тих суб'єктів «тіньової» економіки, діяльність яких не заподіяла значних збитків суспільству, на відміну від дійсно небезпечного кримінального і насильницького елемента організованої злочинності. Візьмемо, наприклад, явище рейдерства. Збиток від рейдерства багатогранний. Воно розхитує правову основу держави, яка проголосила приватну власність непорушною, виливається в остаточну «розгнужданість» судів, множить прояви корупції в правоохоронних органах, збиває підприємства з робочого ритму. Але захоплення підприємства слід відрізнити від спорідненого з ним поняття корпоративного права «поглинання або злиття підприємств» [25].

Висновки

Отже, пріоритетом у стратегії детінізації економіки України залишається прискорення її економічного розвитку. Враховуючи реальний стан вітчизняної економіки, передусім йдеться про антикризові заходи, про структурні й інноваційні перетворення в країні в короткостроковій і довгостроковій перспективах. Зокрема, структурна перебудова економіки України має забезпечити: (1) прискорення інноваційних процесів у суспільстві; (2) зменшення податкового тиску на підприємства; (3) збільшення питомої ваги наукоємних галузей економіки та переробної промисловості; (4) цикл «створення — освоєння — впровадження у виробництво» нових виробів має скорочуватися та наближатися до сучасних часових характеристик європейських країн; (5) вітчизняна продукція має відповідати європейським стандартам якості. Тільки за таких умов Україна дійсно буде на рівні з розвиненими країнами Європи. Консолідація українського суспільства навколо ідеї прискореної модернізації вітчизняного виробництва, створення конкурентоспроможної продукції за світовими стандартами якості стає життєво необхідною складовою програми виходу України з фінансово-економічної кризи.

З метою подолання негативних наслідків процесу тінізації економіки України, значного змен-

шення його рівня, необхідно розробити та реалізувати низку заходів щодо протидії тінізації. Основними заходами щодо детінізації економіки мають бути:

— «амністія» капіталів некримінального походження, в першу чергу тих, що спрямовуються в інноваційну сферу та інші суспільно значущі та пріоритетні сектори;

— запровадження додаткових податкових стимулів до нагромадження та інвестування коштів в інноваційний сектор юридичними особами, які пропонується надавати за фактичними результатами діяльності;

— звуження фінансової бази тіньового господарювання через зменшення рівня оподаткування фізичних осіб на величину документально підтверджених коштів, витрачених на розвиток людського капіталу;

— реальне і радикальне спрощення погоджувальних та дозвільних процедур щодо здійснення підприємницької діяльності, особливо в інноваційній сфері;

— обов'язкове обґрунтування джерел походження грошових коштів при купівлі товарів, вартість яких перевищує певну заздалегідь визначену суму (житла, земельних ділянок, транспортних засобів та предметів розкоші);

— залучення до реалізації стратегії легалізації представників міжнародних організацій, спеціалізованих на протидії нелегальному господарюванню, та громадянського суспільства;

— розробка нових теоретико-практичних рекомендацій та впровадження наявних теоретичних розробок щодо виявлення напівлегальних фінансово-промислових угруповань та ліквідації виявлених схем іллегалізації капіталу тощо.

Все це значною мірою сприятиме детінізації економіки України та трансформуванню її в легальну, гарантуватиме економічну безпеку України, її незалежність, справжній суверенітет, прогресивний соціально-економічний розвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Мазур І. І. Детінізація економіки України: теорія та практика : моног. / І. І. Мазур. — К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. — 239 с.
2. Thomas J. Informal Economic Activity / Thomas J. — Michigan : The University of Michigan Press, 1992.
3. Feige E. How big is the Irregular Economy? / Feige E. // Challenge, 1979. — Vol. 6. — № 22. — P. 5—13.
4. Gutmann P. M. The Subterranean Economy / Gutmann P. M. // Financial Analysts Journal, 1977 — Vol. 34/1.
5. Tanzi V. Second (and More Skeptical) Look at the Underground Economy in the United States // The Underground Economy in the United States and Abroad / V. Tanzi (Ed.). — Lexington, Massachusetts: Lexington Books, 1982.
6. Коломер Вяделль Д. А. Теневая экономика и теория солидарного труда / Д. А. Коломер Вяделль // Латинская Америка, 1999. — № 4. — С. 53—59.
7. Dilnot A. What do we know about the Black Economy? / Dilnot A., Morris C. // Fiscal Studies, 1981. — № 2.
8. Leeuw F. An Lidirect Nechnique for the underground Economy / Leeuw F. // Suw. Current Business, 1985. — Vol. 65. — № 4.
9. Patrizi V. Measures of Concealed Employment: pitfalls and Insights / Patrizi V. // Guide-book to statistics on the hidden economy: conferece of European statisticians, United Nations. — N. Y., 1992.
10. Корягина Т. И. Услуги теневые и легальные / Т. И. Корягина // ЭКО : Экономика и орг. пром. пр-ва. — 1989. — № 2. — С. 6—65.
11. Клямкин И. М. Теневая Россия: Экономико-социологическое исследование / И. М. Клямкин, Л. М. Тимофеев. — М. : Рос. гос. гуманит. ун-т, 2000 — 595 с.
12. Варналій З. С. Тінізація малого підприємництва (економічні та правові аспекти) / З. С. Варналій. — К. : Інститут приватного права і підприємництва АпрН України, 1998. — 56 с.
13. Турчинов В. О. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження / В. О. Турчинов. — К. : Видавництво «Ар-тЕк», 1995. — 300 с.
14. Базилюк А. В. Що таке тіньова економіка, причини виникнення та умови розвитку / А. В. Базилюк, В. Ф. Волик // Профспілки України, 1997. — № 2.
15. Ламанова Т. Тіньова економіка — визначення, структура, методи оцінки / Т. Ламанова // Економіка, фінанси, право, 2000. — № 3. — С. 22—26.
16. Засанський В. В. Механізми управління детінізацією економіки України у трансформаційний період: Дис. ... д-ра екон. наук: 08.02.03 — К., 2004.
17. Солодовникова І. І. (Мазур І. І.) Тенденції тінізації української економіки та шляхи її детінізації / І. І. Солодовникова // Теорії мікро- макроекономіки. Зб. наук. праць МОН України. — К. : Академія муніципального управління, 2003. — Вип. 12. — С. 29—38.
18. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / за ред. З. С. Варналія. — К. : НІСД, 2006. — 576 с.
19. Обсяг тіньової економіки України становить 350 мільярдів — Податкова // газета «Українська правда», «Економічна правда» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2012/08/19/332306/>.
20. The Shadow Economy in Europe. 2013 / F. Scheider, Ph.D // ATKearney. Johannes Kepler / Universitat Linc. JKU. 2013
21. Мовчан М. Обсяг тіньової економіки України становить 350 млрд грн, половина цих коштів — зарплати в «конвертах» / М. Мовчан. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://wallnews.info/news/2012/08/20/180070>.

22. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / за ред. З. С. Варналія. — К. : НІСД, 2006. — 576 с.; Економічна безпека : навч. посіб. / за ред. З. С. Варналія. — К. : Знання, 2009. — С. 526—552.
23. Економіка країн ОЕСР в IV кварталі 2011 р. виросла на 0,1 %. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.rbc.ua/ukr/top/show/ekonomika-stran-oesr-v-iv-kvartale-2011-g-vyroslo-na-0-1-20022012185100/>
24. Живко З. Б. Обеспечение экономической безопасности в контексте противостояния влиянию теневой экономики / З. Б. Живко, В. В. Засадко // Государственное управление. Электронный вестник МГУ им. Ломоносова. № 37, апрель 2013 г. — ISSN 2070-1381
25. Кіржецький Ю. І. Тіньова економіка та напрями її подолання в Україні : моногр. / Ю. І. Кіржецький. — Львів : Ліга-Прес, 2013. — 170 с.

Рекомендована кафедрою фінансів ВНТУ

Стаття надійшла до редакції 10.02.2014

Варналій Захарій Степанович — д-р екон. наук, професор, головний науковий співробітник,
e-mail: vzs1955@gmail.com.

Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

Z. S. Varnalii¹

THEORETICAL FOUNDATIONS OF UNSHADOWING THE ECONOMY OF UKRAINE

¹Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine, Kyiv

The theoretical basis of unshadowing the economy of Ukraine are investigated, the essence and background of the shadow economy is defined, the necessity, meaning and measures of unshadowing the economy is substantiated, the role and importance of the process of unshadowing in the further development of the real economy and strengthening of economic security is defined in the paper.

Keywords: shadow economy, legalization economy, threat, economic security, facilities of unshadowing Economy.

Varnalii Zakharii S. — Dr. Sc. (Econ.), Professor, Senior Researcher, e-mail: vzs1955@gmail.com

З. С. Варналій¹

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ДЕТЕНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

¹Государственное учреждение «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины», Киев

Исследованы теоретические основы детенизации экономики Украины, раскрыта сущность и предпосылки теневой экономики, обоснована необходимость, содержание и меры детенизации экономики, определены роль и значение процесса детенизации в дальнейшем развитии реального сектора экономики и укреплению экономической безопасности государства.

Ключевые слова: теневая экономика, детенизация экономики, угроза, экономическая безопасность, средства детенизации экономики.

Варналій Захарій Степанович — професор, головний науковий співробітник,
e-mail: vzs1955@gmail.com